

ERR kasutab oma veebilehtedel http küpsiseid. Kasutamist jätkates nõustute kõikide ERR-i veebilehete küpsiste seadetega

SAIN ARU

LOEN VEEL

novaator

Püsiv jääkate jäi sooja talve tõttu Läänemerel tulemata

Jääkalastajad koonduvad sarnaselt poegivate hüljestega neisse vähestesse kaanetatud meresoppidesse, kus jalgealune vähegi kannab. Autor/allikas: Erakogu

KESKKOND

Mariliis Kõuts, Rivo Uiboupin (TTÜ)

14.03.2025 12:09

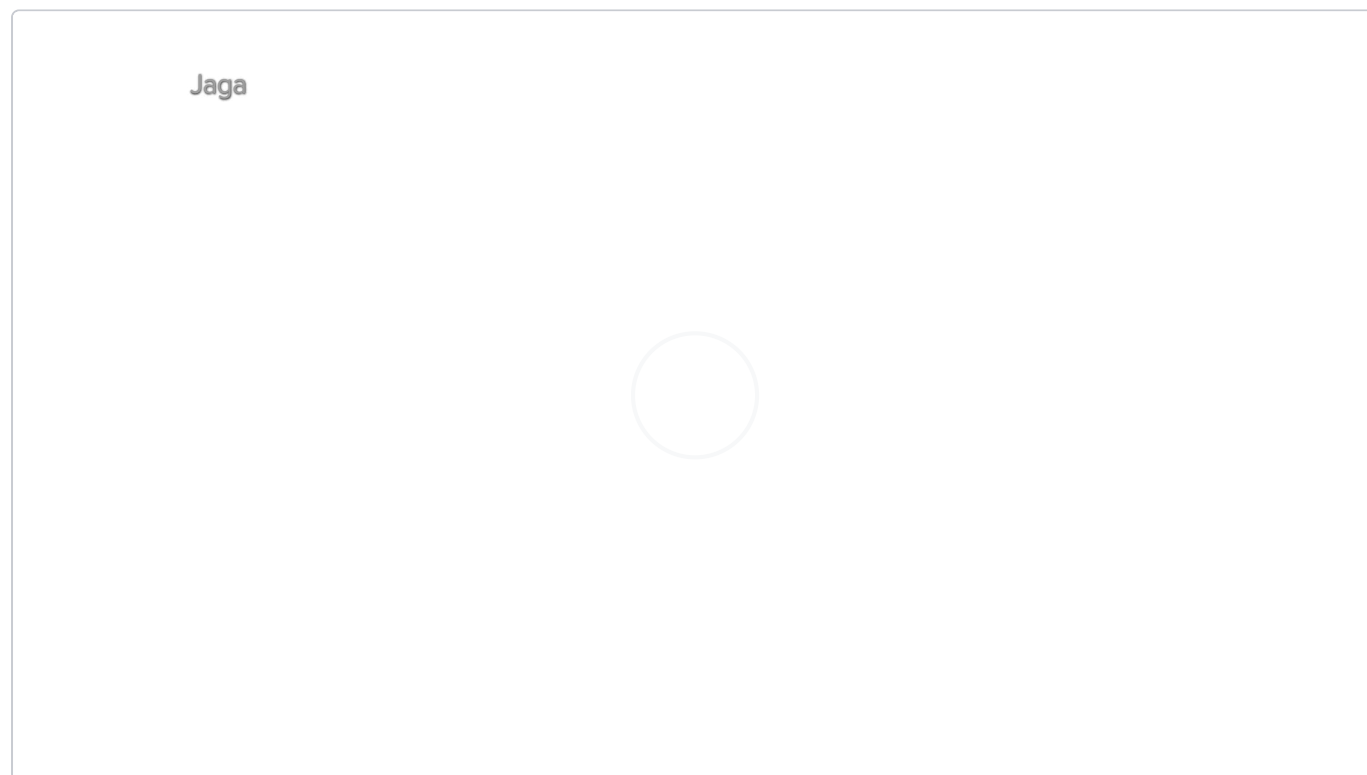
Kuula artiklit 6 min

Möödunud talv oli keskmisest soojem ning kajastub see ka Läänemere jääoludes. Tehnikaülikoolis arendatud **kaugseire kliimateenus** annab täpsemalt aimu, millises ulatuses, kus ja kuidas see kajastub.

Viimastel nädalatel on ajakirjanduses kajastatud möödunud talve jääolude erinevaid tahke. Näiteks jääle mineku keelamist, kalameeste arvu jääl, uisumatku merejääl, jäähooaja kestvust, jää paksust ning kliimamuutuse mõju merejäälle. Kõiki neid erinevaid lähenemisnurki ühendab vajadus mitmekülgse ja täpse jääolude info järele, kirjutavad Tallinna Tehnikaülikooli meresüsteemide ökoloogia teadur **Mariliis Kõuts** ja meresüsteemide kaugseire kaasprofessor **Rivo Uiboupin**.

Uue kliimateenususe andmete järgi jäi püsiv ja ulatuslik jääkate Läänemerel sel talvel tulemata. Merel algas jääteke keskmisest veidi hiljem, jaanuari alguses. Jääkatte ulatus kõikus tänavu 2019/2020 aasta miinimumi ning viimase 30-aasta keskmise vahel, jäädes alla 100 000 ruutkilomeetri, kattes vähem kui neljandiku Läänemere pindalast.

Jääolude muutlikkus Läänemerel 2024/2025 talvel. Tallinna Tehnikaülikooli meresüsteemide instituudi kaugseire kliimateenusus võimaldab jälgida Läänemere jäätingimusi ning võrrelda varasemate aastatega. Veebilehelt leiab jää ruumilise leviku ja jäätekke tõenäosuse kaardid ning jää ulatuse võrdluse pikaajalise (30 aasta) klimatoloogilise keskmisega. Seega annab uus kliimateenusus infot Läänemere jääolude kohta nii visuaalsel (satelliitpiltidelt) kui numbrilisel (graafik) kujul. **Allikas:** Meresüsteemide kaugseire kliimateenus

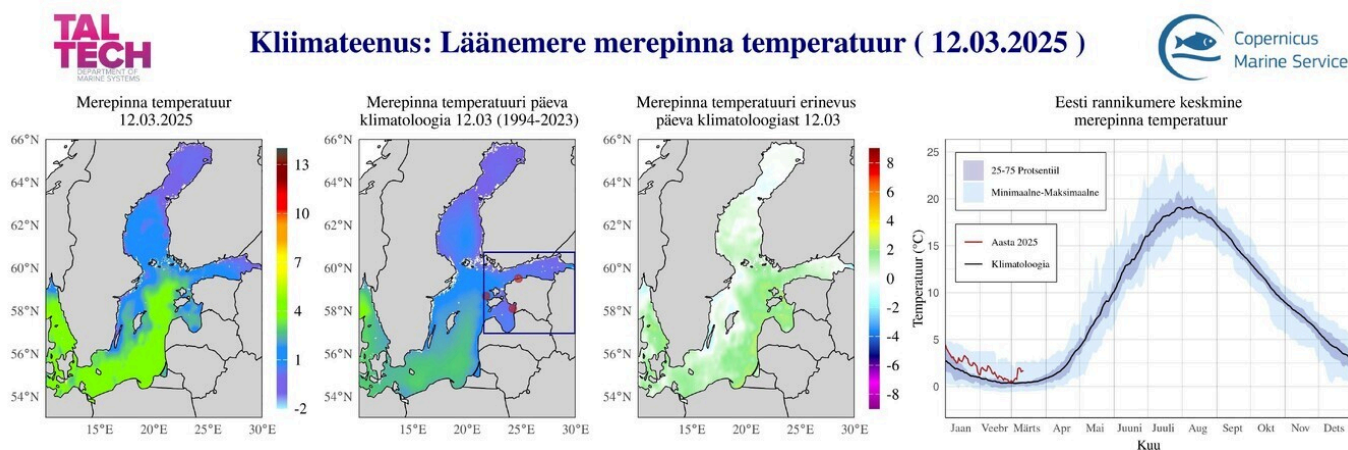
Jääulatuse tipphetk oli 20. veebruari paiku, kui viivuks võisime näha keskmisele talvele iseloomulikku pilti (95 000 ruutkilomeetrit). Peale vabariigi aastapäeva

hakkas jääkate kiiresti taanduma, sest ilmad läksid kevadiselt soojaks.

Tänavune lühike jääperiood hõlmas Botnia lahest väljaspool valdavalt vaid kitsaid rannikualasid ning Põhja-Eesti oli peaaegu jäävaba. Kolmapäevaks, 12. märtsiks oli jääulatus kahanenud sama kasinaks, kui see oli märtsi keskpaigas 2019/2020 aasta ebatavaliselt soojal talvel.

Anomaalselt varajast ja sooja märtsikuud kinnitab asjaolu, et merepinna temperatuur Eestit ümbritseval merealal on kuni kolmkraadi kõrgem kui viimasel 30 aastal keskmiselt. Kliima vaates on see tavapärasest väga suur erinevus (joonis 1). Selle tulemusena on praegu arenemas ka mere kuumaline.

Joonis 1. Satelliitpiltidelt määratud merepinna temperatuur (a) 11. märtsil 2025, (b) 11. märtsile iseloomulik merepinnatemperatuur 1994-2023, (c) tänavuse ja pikajalise keskmise merepinnatemperatuuri erinevus ning (d) merepinna temperatuuri ajaline muutlikkus 2025 aastal eesti rannikumeres.

Joonis 1. Autor/allikas: Meresüsteemide kaugseire kliimateenus

Mõju hüljestele ja kalameestele

Kuna merejää on Läänemere ökosüsteemis suur roll, jätab tänavune kehv jäätalv loomariigile oma jälje. Mereimetajatest viigerhüljes ja hallhüljes vajavad jääd poegimisperioodil. Kui hallhüljes võib kohaneda häda pärast, kuid riski hinnaga ka rannikualadel ning laidudel toimetama, siis inimpelglikud viigerhüljel paraku valikut pole. Merebioloog Mart Jüssi sõnul sureb kehvematel talvedel hallhüljeste poegadest umbes iga kolmas, viigritel hukkub aga suisa 80–90 protsenti poegadest. Tänavune talv võib kajastuda hülgepopulatsioonides veel aastakümneid.

Veel üks merejää armastav liik vaatab meile vastu peeglist. Jääkalastajad koonduvad sarnaselt poegivate hüljestega neisse vähestesse kaanetatud

meresoppidesse, kus jalgealune vähegi kannab. Vabariigi aastapäeva nädalavahetuse sagimine Pärnu jõe peal meenutas veidi väljamüüdnud teatrietendust, kuhu hilinejatel asja pole. Seegi rööm oli üürike, sest samas kohas kehtis nädal hiljem juba jäälemineku keeld ning täna Pärnu jõe suudmes olevad jääriismed inimest enam ei kanna.

Kliimamuutuste valguses peame vaikselt taanduva merejääga paratamatult harjuma ning ümber kujundama ka oma majanduslikud ja kultuurilised ootused. Samas ei maksa meil kliimamuutustega kaasnevatele jääkate vähenemisele lihtsustatult läheneda. Ka edaspidi tuleb arvestada sellega, et meil saab olema jäärohkeid talvesid, mis pakuvad võimalusi talviseks turismiks ning mõjutavad mere ja ranniku infrastruktuuri – sadamaid, laevaliiklust, jäämurde teenuse planeerimist ning avamere tuuleparkide arendamist ja haldamist.

Läänemere jääkate kliimateenus tugineb Copernicuse Mereteenuse jagatavatele kaugseire andmetele. Samuti panustab teenus kliimamuutustega kohanemise tegevuste elluviimisesse Eestis ja mere taastuenergia digitaalse kaksiku välja arendamisesse (projektid AdaptEst, TemTa-38).

Toimetaja: Jaan-Juhan Oidermaa

[merejää](#)[läänemeri](#)[tallinna tehnikaülikool](#)[hallhülged](#)[rivo uiboupin](#)[mariliis kõuts](#)[viigrid](#)[jääkate ulatus](#)

Hasso Krull: Eesti maastik on kosmilise triksteri vemp

Hasso Krull Autor/allikas: Siim Lõvi /ERR

KULTUUR

Airika Harrik

15.03.2025 07:24

Kuula artiklit 27 min

Eesti pärimuses on kirja pandud palju lugusid mõne mäe, oru, kivi, allika aga ka terve maailma loomisest. Enamasti toimetab nendes lugudes vägilane, kes on olemuselt trikster ehk vembumees – ta loob maastikku naljapärast. Selle triksteri lähem tundmaõppimine avab tee Eesti mütoloogia juurde, osutab mulle novembris **doktoritööd** kaitsnud Hasso Krull.

- Eesti algupärane mütoloogia pole kuhugi kadunud, sest siinses pärimuses on maastiku loomisest palju lugusid säilinud.
- Eesti mütoloogia on olemuselt väga maastikukeskne: nimekate kangelaste asemel on rõhk inimesi ümbritsenud maastikuobjektide tekkelugudel.
- Eesti maastiku on pärimuse järgi loonud kosmiline trikster – vägilane, kes lõi jõgesid, orgusid, kive jms nalja või eksituse tulemusel.
- Eesti vägilase pärisnimi on ilmselt ajas kadunud, sest selle asemel kasutas rahvasuu peitesõnu nagu *vanapagan*, *Kalevipoeg* või *vanaisa*.

- Kreutzwald võttis vägilaselt eeposes "Kalevipoeg" vembumehe jooni vähemaks, uued kirjandusteosed on neid jooni tagasi toonud.
- Mütoloogia võib ajas vormi ja sisu muuta, kuid see peab alati puudutama inimestele parasjagu olulisi rööme, muresid, hetki ja paiku.

Palju õnne **doktoritöö** kaitsmise puhul! Tõsi küll, Eesti rahvas tunneb Teid pigem kirjaniku, luuletaja ja esseistina. Muu hulgas olete kirjanikupalga saajate seas. Mis ajendas Teid täiendama seda ametite loetelu veel kultuuriuuringute doktorikraadiga?

See on puhas juhus, sest olin algusest peale seotud Eesti Humanitaarinstituudiga, mille panid 1980ndate lõpus käima minu koolivend Rein Raud ja veel mõned tuttavad. Paarkümmend aastat hiljem, 2000ndate alguses, tahtis Rein alustada doktoriõpet humanitaarinstituudis, mis sellel ajal ei olnud veel kokku sulatatud Tallinna ülikooliga TÜHI kujul nagu praegu.

Ta tahtis seda hoogsalt käima panna ning kutsus sinna hulga oma sõpru. Seal olid ka mitmed inimesed minu sõpruskonnast: Märt Väljataga, Asko Künnap ja teised. Enamik neist ei viitsinud doktoritööd hiljem kirjutada.

Minul läks samas nii, et motivatsioon kõikus, tahtsin siiski selle teemaga tegeleda. Olin just kirjutanud ühe väikese pärimuseteemalise raamatu "Loomise mõnu ja kiri". Rein pidas silmas, et võiksin sellest alustada, aga mina tahtsin edasi minna.

"Trikster on antropoloogiline mõiste, mida on väga erinevate sedalaadi tegelaste kohta kasutatud alates 19. sajandi lõpust, alates Franz Boasest."

Juhtus nii, et läksin kohe väga palju edasi. Sealt arenes välja hoopis rohkem, kui ma alguses olin arvanud. Vahepeal ma eksmatrikuleerusin Tallinna Ülikoolist, sest mul ei olnud aega doktoritööd edasi kirjutada. Mõned aastad jäid vahele. Siis aga tundsin, et ma ikkagi tahaks minna lõpuni. Üks aasta proovisin Tartu Ülikooli ning ei saanud doktorantuuri. Vabade kunstide dekaan Kirke Kangro pakkus siis, et võiksin seda teha hoopis siin, Kunstiakadeemias. Nii ma siis proovisingi ning sain kunstikultuuri kohe ilusti sisse. Asi läks käima ning kirjutasingi töö valmis.

Intervjuu Hasso Krulliga Autor/allikas: Siim Lõvi /ERR

Teie doktoritöö pealkiri on väga intrigeeriv: "Kosmiline trikster eesti mütoloogias". Kes on see kosmiline trikster? Vanapagan? Kalevipoeg?

Trikster on antropoloogiline mõiste, mida on väga erinevate sedalaadi tegelaste kohta kasutatud alates 19. sajandi lõpust, alates Franz Boasest. Algul piirdus see ainult Põhja-Ameerikaga. Siis aga avastati, et sama tüüpi tegelasi leidub ka mitmel pool mujal – Aafrikas, Austraalias ja tegelikult ka Euraasias. Boreaalses Põhja- ja Kirde-Siberi mütoloogias on palju sarnasusi Põhja-Ameerikaga, sest Põhja-Ameerika asustati ju sealtkaudu. Näiteks tšuktši mütoloogia ja inuiti pärimus on väga sarnased.

Huvi Eesti mütoloogia vastu tekkis mul siis, kui olin kirjutanud ühe loomislugude teemalise pikema luuleteose "Meeter ja demeeter".

"Vahel rikub [trikster] väidetavalt esimese looja tööd, vahel teda võetakse pooleldi jumalusena."

Seal oli esimene osa veeuputuse müütidest ning teine loomislugudest. Loomislugude materjali kogudes märkas, et väga tihti on pärimustes loomisega seotud triksteri-nimeline tegelane.

Teda on tuntud üle maailma kõikidel mandritel. Põhimõtteliselt on trikster universaalne figuur. Tihti esineb ta loojapaari koosseisus. Üks paariline on tavaliselt natuke unisem vanamees, kes teeb küll midagi valmis, aga ei oska seda eriti täiendada. Teine paariline ehk trikster teeb jälle igasugu vigureid juurde. Vahel rikub ta väidetavalt esimese looja tööd, vahel teda võetakse pooleldi jumalusena – hinnangud ja suhtumised kõiguvad, vastavalt kultuurile või ka jutustaja enda hoiakule.

Mulle jäi Teie tööst silma, et trikster loob kogemata. Ehk kui pärimuses on midagi loodud, on see lihtsalt kosmilise triksteri eksitus?

Jah, triksteril tuleb sageli välja hoopis midagi muud, kui algselt kavatsatud. Triksteri kuju uurides avastasingi, et Eesti mütoloogias on tal ilmselged paralleelid.

Meil on sedalaadi pärimust kogutud põhiliselt Kalevipoja ja vanapagana nimede all, aga pärisnimed võivad varieeruda. Pärisnime on narratiivis suhteliselt lihtne muuta. Lugu, mida sa räägid Jukust, võid hiljem ka Juhani nime all rääkida. Võid selle loo jutustada ka Peetrusest või vanajumalast endast. Sa võid muuta ka tegelase sugu või teda loomana kujutada, sest pärisnime muutmine on müütilise loo puhul üks kõige lihtsamaid asendusi.

Keerukamad asendused on need, mida mina nimetasin *vastureligioosseks difraktsiooniks*. Vastureligioon tähendab liikumist, mis on suunatud vanema religiooni või vanema pärimuse vastu; difraktsioon on aga murdumine, suunamuutus, nii nagu valguskiired murduvad läbi prisma. Ennekõike Euroopas ja koloniaalkultuuri mõjualal on tekkinud tugevad kristliku misjoni mõjutused. Jutustusi on nende surve all muudetud. Seejuures paistab sageli välja jutustaja hoiak müütilise tegelase suhtes, näiteks bušmanid pidasid ka Jeesust algul triksteriks.

Jeesus kui trikster kõlab küll kummaliselt.

Jah, aga evangeeliumides ta ongi triksteri tüüpi tegelane, sest ta teeb igasuguseid trikke. Ta kõnnib mööda vett, äratab surnuid ellu, toidab rahvast viie leiva ja kahe kalaga. Ta muudab Kaana pulmas vee veiniks, mis on ilmselt laen dionüüsilisest pärimusest. Suurem osa kristlikku mütoloogiat on varasematest traditsioonidest üle võetud. Jeesus on küll jumalus, aga triksteri tüüpi jumalus. Indias on teda vahel peetud Krišna taaskehastuseks ning Krišna on ilmselgelt jumal-trikster.

Kui kristlik misjon püüdis Euroopast väljaspool, eriti küttide-korilaste juures Jeesuse-mütoloogiat edasi anda, siis loomulikult need rahvad

"Jeesus on küll jumalus, aga triksteri tüüpi jumalus."

tundsid kohe ära, kellega on tegemist. Misjonärid aga ei olnud sellega tihtipeale rahul, sest see triksterikuju, kellega Jeesust kokku viiakse, oli väga ulakas ning tegi palju pahandust. Ju see kohalike trikster pidi ikkagi olema kurivaim, keda tuli samastada saatanaga.

Midagi analoogset on ilmselt toimunud ka Eestis. Meil on terve hulk müütilisi lugusid, kus sama tegelase nimi võib olla kord Kalevipoeg, kord vanapagan, kord aga hoopis Jeesus. Kui jutustaja tahab olla neutraalne, nimetab ta teda lihtsalt vägimeheks. Kui ta tahab distantseeruda või näidata vaenulikku suhtumist, siis saab tegelane nimeks Juudas või vanatühi. Kõigi nende nimevahetuste tagant kumab läbi kosmilise triksteri kuju.

Hasso Krull Autor/allikas: Siim Lõvi /ERR

Põikan häbematult hoopis teise sfääri ning tunnistan ausalt, et sõna *trikster* seostub mulle hoobilt skandinaavlaste tembutamisjumala Lokiga. Kas meie Kalevipoeg ja vanapagan või isegi, nagu selgub, Jeesus jagab Lokiga mingit n-ö geneetilist koodi?

Jah, triksteri muster paistab sealt välja. Loki on kujumuutja, ta võis näiteks muutuda kalaks. Ühel peol solvab ta kõiki jumalaid, lihtsalt lusti pärast, ilma erilise põhjusega. See kõik on väga triksterlik. Eks neid põhjala trikstereid on veel ning ka meie oma meenutab neid.

Kes see meie oma ikkagi on? Kui *Kalevipoeg* ja *vanapagan* on uued ja muutlikud nimed, siis kuidas on rahvasuus sellest meie omast räägitud?

Tundub, et enamasti teda otseselt ei nimetatudki – vähemalt mitte 19. sajandil. Räägiti lihtsalt mingist vägimehest. Saaremaal olid tollud, aga *tõll* ei ole algselt olnud pärisnimi. *Vanapagan* ei ole ka kindlasti mitte pärisnimi. *Kalevipoeg* – tema on küll kellegi poeg, aga teda ennast ei taheta otseselt nimetada, tema identiteeti ei taheta määratleda. Ta kuulus mingisse omaette tegelaste perre, kalevipoegi võis palju olla. Soomes on ju samuti kalevipoegade pärimust kogutud ning seal nad moodustavad terve suguvõsa, nii nagu Eestis vanapaganadki. Neid on tihti olnud väga palju – meessoost, naissoost ja lapsed.

Arvatavasti on need nimed lihtsalt eufemismid ehk peitesõnad. *Vanapagan* kõlab väga eufemismi moodi – ta on kristlikult aktsepteeritav eufemism.

"Võimalik, et tema algne nimi, kui tal see oli, kadus juba ammu, sest igaks juhuks ei soovitud maagilisel põhjustel teda nimetada."

Kalevipoeg kõlas ehk varem veidi ohtlikult, aga pärast eepose tulekut muutus see nimi mahedamaks ning võeti laiemalt käibeale. Terve hulk triksterilugusid tõlgiti ümber Kalevipoja lugudeks. Enamasti polnud vaja muud, kui lihtsalt nimi ära muuta või panna uus nimi sinna, kus varem tegelast otse ei nimetatud.

Võimalik, et tema algne nimi, kui tal see oli, kadus juba ammu, sest igaks juhuks ei soovitud maagilisel põhjustel teda nimetada. Samamoodi kadus suuresti Eesti murretest sõna *susi*. See jäi alles Lõuna-Eestis, aga mujal hakati suhtu nimetama hoopis saksakeelse sõnaga *Hund*, mis tähendab 'koera' ning on eufemism. Karu algne nimi ei olegi teada, sest *karu* viitab *karvasele*, *karusele*. *Ott* oli ka peitesõna.

Selliseid näiteid on veel. Tihtipeale need kõige vanemad nimed lihtsalt kaovad ära, sest eufemism võtab üle. See juhtus ka meie triksteriga. Sattusin soone peale seepärast, et märkas, kui tähtis on trikster meie loomislugudes – eriti maapinnavormide loomise puhul.

Jah, Teie töö ei keerle ainult ümber triksteri, vaid puudutab ka pärimuslikku maastikku, mis on Teie sõnul müütiline, jutustatud maastik. Kus see maastik asub ning milline see välja näeb?

Maastikul on mu töös oluline koht. Sellepärast ma lõpuks kunstiakadeemiasse tulingi, sest see teema on nii otseselt visuaalkultuuriga seotud. Kuidas maastikku jutustati, nõnda seda ka nähti.

Praegu juhivad kogu meie kujutlust igasugused pildid, videod ja kaardid. Varem neid ei olnud ning inimeste kujutlusvõime oli hoopis elavam. Piisas palju vähemast, et endale asju ise visualiseerida. Maastik manati endale ise silme ette ning maastikul orienteeruti alati mälu järgi. Loomulikult olid seal hästi tähtsad silmatorkavad objektid nagu mäed ja orud, koopad, järved ja jõed. Suured kivid ja allikad olid samuti väga tähtsad.

Kõik need on olnud järjekordsed triksteri tegevuse tulemusel tekkinud eksitused?

Need on kas eksitused või tegi trikster need nalja pärast. Näitena võib tuua tüüpilise loo Võrumaalt Tsoolgost, kus tegutsevad koos trikster ja vanaisa. *Vanaisa* tundub muide nimena ka natuke eufemismi moodi, aga võib-olla nimetati seda loojafiguuri nii juba ammu. Kui vanaisa on seal loos maa valmis teinud, lähevad nad koos triksteriga sauna. Trikster tuleb vahepeal välja ja ütleb, et "ma lähen toon vett", aga tegelikult loob ta mäed, orud, jõed ja järved. Ehk mõnes mõttes ta lihtsalt viskab vanaisale vembu.

Teisisõnu pärimuse vaatepunktist on maastik üks suur nali?

Just nii. Sarnane on ka üks teine Lõuna-Eesti maastikumüüt, kus maad pressitakse kokku. Seda jutustati aga juba ilmselt ajal, kui Eesti oli omaette administratiivne üksus. Väidetavalt oli Põhja-Eesti pool vanaisa, kes ei tahtnud oma tööd rikkuda. Samas Lõuna-Eesti pool oli vanapagan, kes pressis kõvasti. Sellepärast tekkis hästi künklik kuppelmaastik.

Kõik need loomislood andsid mulle uurijana jälje kätte ning sealt hakkas asi hargnema. Sain aru, et vanapagana-pärimust on väga palju. Kalevipoja-pärimust oli enne eepose ilmumist vähem, sisult on need suuresti samad vanapagana lood.

"Praegu juhivad kogu meie kujutlust igasugused pildid, videod ja kaardid. Varem neid ei olnud ning inimeste kujutlusvõime oli hoopis elavam."

Erinevalt Kalevipojast on vanapagan ka muinasjuttudes esinev kuju. Ometi tundub ta seal olevat teistsugune tegelane, enamasti mingit sorti kurivaim või vaim, kellega on ohtlik suhelda. Muinasjuttude vanapagan ei paista kosmilise triksterina, ta ei ole loojafiguuri moodi.

Hasso Krull Autor/allikas: Siim Lõvi /ERR

Siin tekib küsimus, et üks asi on see, milline on see müütiline vägilane rahva teadvuses algselt olnud. Teisalt tulid peale kooliharidus, kirjandus ja rahvusromantiline liikumine. Kuidas see kõik mõjutas ja moonutas maarahva suhtumist oma triksterisse?

Üldiselt arvan, et kirjakultuur on seda palju mõjutanud. Vanema pärimuse seisukohalt on see küll moonutus. Kui tahaks üles leida, millised olid meie triksteri varasemad kosmilised funktsioonid, peaks hakkama sellest rägastikust teed otsima.

Kirjandusliku traditsiooni seisukohalt ei ole see aga moonutus vaid lihtsalt uus versioon. Juba Kreutzwaldi "Kalevipoeg" oli uus versioon, mis disainiti vastavalt oma aja ideaalile, milline peaks olema üks eetiline kanglane ja sõdurkuningas. Natukene võeti neid naljakaid triksterlikke jooni üle aga siiski võimalikult vähe.

Paljusid asju muudeti "Kalevipojas" otseselt. Juba Faehlmann võttis ja muutis Eesti triksteriga seotud maa üleskündmise müüti. Algselt kõneles lugu sellest, kuidas Kalevipoeg läheb kohaliku rahvaga tülli. Ta vihastab ning otsustab nende maa viljatuks künda. Tema kündmine on aga teistsugune, kuna ta on teist tüüpi tegelane. Kui inimene künnab, siis sinna saab külvata. Kui trikster künnab, siis see on pärast kõlbmatu maa.

"Juba Kreutzwaldi "Kalevipoeg" oli uus versioon, mis disainiti vastavalt oma aja ideaalile, milline peaks olema üks eetiline kanglane ja sõdurkuningas."

Selline oli müüdi algne mõte, aga Faehlmann teisendas seda pärimust. Ilmselt võttis ta loo üle Gustav Schüdlöffelilt, kuid muutis selle kündmiseks, mille käigus tehakse maa viljakaks. See on lihtne võte – pöörata lugu lihtsalt vastupidiseks. Müütiline pärimus koosneb alati sellistest fragmentidest, mida saab igatmoodi ümber tõsta ning nende tähendust saab muuta. Sellepärast on ka see vastureligioosne difraktsioon alati võimalik olnud, millest räägin väitekirjas. Saab lihtsalt võtta erinevad elemendid ning anda neile vastavalt jutustaja hoiakule uus tähendus.

Mõnel juhul on see muutunud kummaliseks. Näiteks lugudes, kus trikster on sillaehitaja, on tal alati olnud tahtmine silda teha, muu hulgas üle Soome lahe. Soome silla motiiv on tulnud triksteri pärimusest ning seda on seostatud mõne maanina või kivi külvi osaga, mis kaugele merre lähevad. Seal on trikster juba alustanud, aga nagu enamasti ikka, jääb tal see töö pooleli.

Lugusid sildadest on ka sisemaal. Leidsin versioone, kus räägitakse, kuidas trikster on tahtnud silda teha, et varitseda seal hiliseid purjus inimesi, kes tahavad üle minna. Ta on tahtnud neid sealt vette tõugata, et nende hinged endale saada. Siin on ilmselgelt näha kristlik mõju – sisse tuleb moraalne aspekt, mida sillategemise lool enne ei olnud. Selleks, et kedagi vette tõugata, pole ju vaja silda ehitada.

Mulle pisut tundubki, et see, mis triksteripärimusest meie aega on jõudnud, on justkui kirjanduse kihi all. Selle peale on omakorda tulnud üha uued kihid näiteks Kertu Rakke "Kalevipoja" või Kristian Kirsfeldti "Kalevipoeg 2.0" näol. Kreutzwaldi moonutus on hakanud oma elu elama kirjanduses.

Vaatlesin oma töös ka ise Kirsfeldti "Kalevipoeg 2.0". Kirsfeldti tugev külg ongi see, et ta taastab jõuliselt Kalevipoja pärimuse triksterlikku komponenti. Tema Kalevipoeg on palju rohkem trikster kui Kreutzwaldil. Kõik pöörasused, millel Kreutzwald justkui volüümi maha keeras, on Kirsfeldtil põhja keeratud. Niimoodi saab asi uue hoo – triksteri hingus on kirjanduses ikka elav ning tuleb üha uuesti tagasi, kas tahes või tahtmatagi.

Samas oli Eno Raua "Kalevipoeg" veel eelmisel aastalgi enim laenutatud raamatute edetabelis teisel kohal. Kas see peaks nii kõrgel kohal ja loetud olema?

See on taas üks müüdi hilisem versioon. Miks mitte? Lugejatel on järelikult huvi olemas. Loomulikult on triksterlikkust alati leidunud ka linnakultuuri suulises pärimuses, anekdootides. Näiteks koolipoiss Juku on anekdootide trikster, kuid mitte kosmiline trikster. Mina eristasin kosmilist triksterit elementaarsest triksterist, kes lihtsalt viskab vempe.

Jah, osutasite doktoritöös, et iga tembutaja ei ole kosmiline trikster.

Just, võib öelda nagu Lewis Hyde, keda ma seal tsiteerisin, et iga tembutaja ei ole trikster, sellepärast, et ta ei loo midagi. Kosmiline trikster loob midagi uut.

Juku ei loo midagi uut.

Enamasti mitte, ta lihtsalt teeb nalja.

Kosmilise triksteri puhul on oluline just see, et ta on loojafiguur ning selles mõttes numinoosne olevus, teatavat tüüpi jumal.

Ehk kui keegi midagi loob, siis meie lihtsurelikena peame teda pühaks. Ta võib ju vembumees olla, aga meie jaoks on ta püha vembumees?

Jah, kosmiline trikster ongi püha vembumees. Meie elame sellises maailmas ja maastikul, mis on tema tekitatud. Kõik need asjad, millel muidu seletust poleks, on nõnda loodud just triksteri vempude pärast. Mõnes pärimuses on inimesed triksteri tegevuse tõttu kaotanud surematuse. Meil sellist pärimust pole või pole seda säilinud, aga mujal maailmas leidub sellest mitmeid versioone.

Seal on trikster olnud pigem negatiivne tegelane, kes toob inimestele häda kaela?

Mitte päris nii, maastiku loomine on ikkagi väga ambivalentne. Ei saa öelda, et see alati kahjulik oleks. Ometi võib arvata, et talupoegadele meeldis tasane maa, mida oleks lihtne harida. Kui trikster siis tegi palju kupleid maastikule, oli see mõnes mõttes tegu, mis ei olnud tore, aga sellega tuli leppida.

Teisalt, mis on eriti oluline on see, et trikster on looja, kes ei ole kadunud. Ta ei ole tagasi tõmbunud loomisest, vaid ta jätkab oma tegevust ka praegu, ajaloolises ilmas. Näiteks Lõuna-Eestis nad elavadki omaette kusagil koobastes, metsas või soos.

Inimesed räägivad nendest sellisel moel veel tänapäevalgi?

Kas just nõnda nagu vanasti, aga juba oma määratluse järgi ei saa nad kuhugi kaduda. Pärimustes leiab sedagi, et triksterid on muutunud loomadeks. Põhja-Ameerikas on näiteks tüüpiline, et koiott on trikster või siis kaugemal põhja pool ronk. Mitmel pool Lääne-Aafrikas on tüüpiline trikster ämblik. Sellega käib kaasas ettekujutus, et võrgu punumine on justkui loomisakti analoog. Meie maailm on põhimõtteliselt samamoodi kootud nagu kangas või võrk. Analoogiad kangakudumise ja maailma loomise vahel on paljudes mütoloogiates. Ka Eestis öeldi vanasti, et kangast *luuakse*. Luuakse niied ja niite kaudu hakatakse kangast looma.

Hasso Krull Autor/allikas: Siim Lõvi /ERR

Muide, esimene teade Kalevipojast pärineb Arnold Knüpfferilt 1817. aastast ning seal muudetakse Kalevipoeg saarmaks. See võib olla jälg varasemast müüdist, kus meie trikster oli loomakujuline. Sel juhul oleks saarmas meie kõige müütilisem loom. Saarmas on kahepaikne, ta liigub nii maal kui vees ning seetõttu sobiks ta hästi vahendajaks siinpoolsuse ja teispoolsuse vahel, mis on alati olnud üks kosmilise triksteri funktsioone.

Läheme oma jutuga triksterist veidi laiemaks. Alustate oma doktoritööd provotseeriva küsimusega: kas eesti mütoloogia on olemas? Kas on?

Jah, eesti mütoloogia on olemas. Kui võtta fookusesse kosmiline trikster, siis on müütiline põhi väga tugev. Maastiku loomise müüt on ulatuslikult säilinud ning sellest on üles kirjutatud palju erinevaid versioone. Kosmilise triksteri tegevusega seotud maastikuelemendid on kas siiani nähtavad või olid nähtavad sellal, kui lugusid jutustati. See tähendab, et meil on olemas oma loomislood.

On isegi üksikuid versioone sellest, kuidas terve universum on triksteri loodud. Enamasti on see seotud loojapaariga. Näiteks lugu, kuidas vanaisa tegi sepikojas sepatööd ega

"Kõik need asjad, millel muidu seletust poleks, on nõnda loodud just triksteri vempude pärast."

lasknud sinna vanapaganat sisse. Ükskord jäi aga vanaisa magama ning vanapagan hiilis sinna vaatama, mida ta teinud on, sest trikster on väga uudishimulik. Sepikojas polnud tema meelest küll midagi huvitavat, ainult igat sorti sepiseid. Siis aga hakkas talle meeldima vanaisa sepalõõts ääsi kohal, ta hakkas seda tõmbama. Tekkinud tõmbetuule käes ärkas vanaisa üles. Vanapagan ehmatas, lasi lõõtsa lahti ning selle peale lendasid ääsilt kõik söed laiali. Nendest said päike, kuu ja tähed. Kogu universum tekkis ühest plahvatuses.

Võib ka olla lihtsam versioon, kus vanaisal oli padi. Ühe koti sisse oli topitud kuivanud lehti, selle pani ta omale pea alla, kui magama jäi. Ükskord aga unustas vanaisa padja maha ning vanapagan sai selle kätte. Ta hakkas seda uurima ja võttis kotisuu lahti, et näha, mis seal sees on. Seepeale pudenes koti sisu laiali ning sellest sündiski kogu universum.

Ütlete töös ise ka, et meil puudub panteon nagu kreeklastel või germaanipärane aaside-vaanide kui kahe jumalasoo eristus. Meie kangelased on sellega võrreldes nimetumad, aga on ikkagi olemas?

Kreekalikku panteoni eesti mütoloogias ei ole. Samas võib siiski olla, et kunagi on nimelisi tegelasi olnud rohkem. Jakob Hurt arvas, et näiteks *Äijatar* on olnud ühe numinoosse olendi nimi. Sel juhul oleks ta olnud mingit tüüpi jumalanna. Hiljem ta demoniseeriti ning muutus ohtlikuks. Küllap võis ta ka tempe teha.

Kahe jumalatesoo võitlust meil samuti ei ole, kuigi triksterid omavahel jagelevad küll. Vahel leidub väga ägedaid märulistseene, nagu näiteks Odalätsi allikate loomine Saaremaal. Need tekkisid tagaajamise käigus ühe vanapagana jalajälgedest. Triksterid võivad ka üksteist kividega loopida, sel juhul jäävad kividesse jäljed, sest ennemuistsel ajal olid kivid veel pehmed. Need jäljed on praegugi kivil näha.

"Põhiline müütiline substantis ehk loomislood on meil väga reljeefsed."

Pole päris selge, millest on põhjas tekkinud jumalasugude vastasseis. See on väga skandinaavia-pärane. Võib-olla oli taustaks saami ja germaani kultuuride kokkupõrge? Siin võib erinevaid seletusi pakkuda.

Sihin sinna, et ehkki meie mütoloogias suured jumalanimed ja püsivad vastasseisud puuduvad, ei tähenda see, et meil üldse midagi ei oleks?

Muidugi mitte. Lihtsalt mütoloogiaid on väga erinevaid. Põhiline müütiline substants ehk loomisllood on meil väga reljeefsed. Samuti maastiku loomise müüdid ja nendega külgnevalt terve hulk muud pärimust, mis läheb muinasjutupärimuseks üle. Ehk jah, see kõik on olemas ja järelikult on väga põhjendatud kõnelda Eesti mütoloogiast iseseisva suurusena.

Hasso Krull Autor/allikas: Siim Lõvi /ERR

Ometi mulle tundub, et Eestis ei näe inimesed meie pärimustegelasi mingisuguse suure inspireeriva mütoloogiana. Miks see on niimoodi kujunenud, et meil pigem ei ole kodumaiseid mütoloogiateemalisi telesarju ja pärimusest inspireeritud popkultuuri? Miks meil ei räägita sellest niimoodi?

Niimoodi ei räägita tõesti. Üks põhjus minu meelest on see, mis on üles kirjutatud sellest müütilisest pärimusest ja loomislugudest, on suuresti seotud maastikuga. Neid lugusid on räägitud maastiku enda nägemiseks, maastiku visualiseerimiseks. Aga neid lugusid endid visualiseerida ei ole üldse nii lihtne. Nad ei ole kokku pandud selleks, et teha käsikiri animatsioonile.

Samas saab muidugi pärimusest võtta elemente või tegelasi, keda popkultuuris kasutada. Tüüpilise näitena on popkultuuri tulnud

"Neid lugusid on räägitud maastiku enda nägemiseks, maastiku visualiseerimiseks. Samas neid

ämblikmees, kes on triksteri taustaga. Ta on algselt olnud Põhja-Ameerika ämblikukujuline trikster

lugusid endid visualiseerida ei ole üldse nii lihtne."

Iktomi, kuigi tal on teisigi nimesid. Hiljem on veel tulnud ämbliknaine. Batman on põhimõtteliselt sellesama triksterifiguuri arendus.

Koomiksifilmid on siis piltlikult öeldes pärimuse uus tulemine?

Jah, Batman on nahkhiire moodi, aga alguses kasutas ta kogu aeg mingisugust köit. Tegelikult kumab tema tagant silmanähtavalt läbi see ämbliktriksteri figuur, kujumuutja. Aafrikas on praegu väga populaarne triksterifiguuride teemaline teater. Vana pärimust saab ümber formaatida, selline formaadimuutus on täiesti legitiimne.

Tollal, kui pärimus oli elav, ei hoolinud keegi ehedusest. Inimesi huvitas, et räägitakse millestki, mis neid erutab ja seostub sellega, mis on nende ümber. Kui see oli maastiku lugu, pidi see puudutama maastikku, mille keskel elati.

Kui mütoloogia elustub, peab ta otseselt puudutama meie igapäeva elu, et elustav jõud välja pääseks. Ta peab puudutama meie vahetut ümbrust – kõike seda, mis juba

"Mütoloogia tegelik funktsioon on ju tuua tagasi kujutluse algne jõud ja vägi."

niikuinii meile korda on läinud, mis on tähtis või vaevab. Ta peab seostuma kõige olulisemate hetkede või punktidega meie kõige tavalisemas reaalsuses või kõige dramaatilisemates kogemustes, meie ühiskondlikes valupunktides.

Kui selle kõik saab müütilise narratiiviga siduda, võib selle narratiivi suunata kuhu tahes. Kõik saab siis uue värvi, minnakse järgmisele tasandile. Mütoloogia tegelik funktsioon on ju tuua tagasi kujutluse algne jõud ja vägi. Siis pääsetakse teatavast suluseisust või surnud olekust välja ning kõik läheb uuesti voolama, liikuma. Mütoloogial on olemas sotsiaalne, võib isegi öelda, poliitiline funktsioon. Seda tuleb lihtsalt osata kasutada.

Kui vaatame meid ümbritsevat maailma, siis milline on Eesti inimese suhe oma pärimusega, oma müütide ja triksteritega praegu? Kas kivid, allikad, mäed ja orud veel kõnetavad meid või piisabki meile Google Mapsist ja müüdisugemetega välismaistest koomiksifilmidest?

Vaatlesin oma töös mõnesid mütoloogia kirjanduslikke versioone nagu Andrus Kivirähki ja Kristian Kirsfeldti või nõukogude ajast Enn Vetemaa omi. Kalevipoja

nimega seotud pärimust saab ju loomingus kenasti taaselustada. Kivirähk jällegi tegi oma "Jumala lugudes" vanajumalast endast triksteri.

Siit võib veel palju kaugemale minna. Kui on tahtmist ja huvi ning fantaasia hakkab tööle, siis on mütoloogia see kaev, kust ammutada. Aga midagi ei saa ette määrata. Ei peagi määrama. Oluline on hoopis, et see uks oleks lahti; oluline on teada, et kõik need võimalused on olemas ja praegugi käepärast.

See doktoritöö tuletab niisiis inimestele nüüd meelde, et uks on lahti?

Jah, ma tahaks nii mõelda. Uurimuslik osa on mõistagi oluline ka akadeemilisel tasandil, aga see ei ole ainus eesmärk. Põhiline oleks ikkagi see, kui õnnestuks kusagil tänapäevastes lugudes, populaarkultuuris või ükskõik kus müütiline aine uuesti käiku lasta ja trikster taas avastada. Kui ta juba kord on avastatud, hakkab ta ise tegutsema. Ega ta siis rahule ei jää – ta hakkab trikke tegema ja keegi ei saa ette kirjutada, mis siis juhtuda võib.

Ootame ja vaatame?

Jah.

Hasso Krull Autor/allikas: Siim Lõvi /ERR

[hasso krull](#)[kalevipoeg](#)[folkloor](#)[maastik](#)[eesti kunstiakadeemia](#)[nali](#)[loomine](#)[vanapagan](#)[trikster](#)[müüt](#)[pärimus](#)[mütoloogia](#)[looja](#)[kosmiline trikster](#)